

Світлана Тарасенко, викладач кафедри іноземних мов
Житомирського військового інституту
імені С.П. Корольова
Національного авіаційного університету

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема необхідності підвищення культури спілкування в нашому суспільстві як частки загальної моральної культури особистості. Складність і важливість цього завдання визначається потребою його комплексного виконання.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. За словами А. Сент-Екзюпері, єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування. Дійсно, спілкування є важливим елементом людського співжиття та взаємин, завдяки якому людина пізнає світ, власну духовність, підтримує психологічний зв'язок з іншими людьми.

За рівнем мовного розвитку можна судити про загальний рівень розвитку держави. “Саме мовлення є тим необхідним компонентом, що забезпечує не лише успішне функціонування мови в суспільному житті, а й виражає стан національної духовності, культури українського народу” [7, 60].

Фундаментальні зміни в змісті та структурі соціокультурного буття, переоцінка цінностей, що намічається поворотом суспільства до цивілізованого світу, обумовлюють гостру соціальну необхідність розробки сучасної концепції духовного розвитку особистості. Адже становлення української державності неможливе без національно свідомого громадянина.

Слід згадати, що “термін “культура” у початковому його тлумаченні не позначав якогось особливого предмета, стану або змісту. Він був пов'язаний з уявленнями про дію, тому вживався з певним доповненням, позначаючи культуру духу, культуру розуму тощо. Пізніше термін “культура” визначався як “людяність”, що виділяє людину з природи, варварського стану” [8, 9].

У зв'язку з тим, що в наш час проблема духовності є однією з найактуальніших, слід приділяти велику увагу формуванню духовності молоді. Сьогодні ми можемо спостерігати активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення систем духовного виховання особистості. Головною метою навчально-освітніх закладів є переосмислення та вплив на формування високоморальної громадської позиції.

Ще Г. Сковорода писав, що людина народжується двічі: фізично й духовно. Біля духовної

колиски стоїть духовний наставник-вчитель, який стає дитині другим батьком, матір'ю, бо прищеплює її душі високі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави. Духовне народження Г. Сковорода вважав істинним, оскільки людина осягає “божественне в собі”, а зародки її духовності є в серці від народження (“філософія серця”), але вони не одразу усвідомлюються, бо їй протистоять могутні сили темної тілесності. Духовну людину, на думку Г. Сковороди та інших українських мислителів, творить шлях добра: через пізнання, усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення в світі [9].

Науковці саме поняття духовності сьогодні тлумачать по-різному, розробляючи багато підходів до її формування.

Вчений педагог О.В. Сухомлинська розглядає духовність, як складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї і розуміння як власного надбання. Така точка зору спонукає до розгляду духовної сфери як складової феномену культури [11].

В Українському педагогічному словнику духовність визначається як індивідуальна вираженість у системі мотивів двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, “діяти для інших” [2]. Педагогічна практика однаковою мірою потребує використання теоретичних здобутків досліджень категорій соціальності, духовності й моральності з метою адекватного виконання завдань освіти, виховання і соціалізації школярів, їхнього морального та духовного становлення.

Між соціальністю, духовністю й моральністю як продуктованими людиною явищами існує глибокий сутнісний зв'язок, який не дозволяє нехтувати в процесі соціалізації школярів формуванням їхніх моральних і духовних чеснот. Адже існує

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

загроза одержання соціально компетентного циніка, або нігіліста. А надмірне захоплення моральними ідеалами й цінностями у вихованні без урахування соціальних координат їх дії може перетворитись на нудне і безплідне моралізаторство. Формування внутрішнього, духовного світу особистості без огляду на соціальні реалії її життя загрожує соціальною неадекватністю, самотністю, втечею у світ ідеальних ілюзій, втратою життєвої наснаги.

А мірилом (дзеркалом) моральної культури людини, своєю чергою, є спілкування. Моральна комунікативна культура, зокрема, включає: знання культурних моделей поведінки (загальних зразків, етикетних правил, стратегій) і умінь їх адекватно використовувати в кожній конкретній ситуації спілкування. Адже зрозуміло, що “самі знання не забезпечать культуру спілкування, якщо вони не будуть використовуватися. Для того, щоб спілкування було успішним, треба мати необхідні вміння. Вони набуваються з досвідом, за допомогою певних вправ. Для того, щоб контакт був насправді глибоким, необхідно, щоб особистість, крім знань про спілкування, певних навичок та вмінь, мала ще й відповідну комунікативну установку на спілкування. Причому не просто установку на встановлення контакту, а на людину, як на загальнолюдську цінність. Тоді цей контакт стане олюдненим і спілкування буде вестися на високому рівні” [12, 36].

С. Єрмоленко у публікації про мовотворчість говорить про погляди І. Франка на роль мови та слова в житті людини: “Відзначаючи філософський зміст початкового афоризму *Якби ти знав, як багато важить слово*, пов’язуємо його з іншим контекстом, що суголосний Шевченковому *Ну що б, здавалося, слова...* Показово, що сприймання слова як символу мови, неоціненого скарбу народу, висновується із геніальних поетичних рядків про значення особистісного **спілкування** людей. Адже **спілкування** людини з людиною починається зі Слова. Не випадково ця лексема – одна з найчастотніших у поетичних творах Івана Франка: серед 35 тисяч слів зафіксовано 1560 випадків уживання іменника *слово*. У посібнику “Лексика поетичних творів Івана Франка” (Львів, 1990) знаходимо й такі частотні слова, як прикметник *для* (1485), займенник *мій* (3559), проте серед іменників перше місце належить лексемі *слово*. Це означає, що поет постійно осмислював роль слова як засобу вираження думки, знаряддя **спілкування** людей, засобу впливу на їхні почуття символу національної самоідентифікації, утвердження самотності народу серед інших народів світу” [5].

Моральна спрямованість особистості у спілкуванні може бути оцінена за такими критеріями, як: доброта, совісність, принциповість, справедливість, цілеспрямованість, чесність, скромність, колективізм, готовність до співпраці тощо. Відомий лівано-американський філософський есеїст Халіл Джебран проголошує вустами свого “Пророка”: “Де б ви не зустріли друга – на узбіччі дороги чи на ринковій площі, – нехай дух у вас рухає вашими губами й керує вашим язиком”.

Своєю чергою, аналізуючи особливості діалогу, А. Добрович пропонує вирізнити сім рівнів спілкування: конвенціональний, примітивний, маніпулятивний, стандартизований, ігровий, діловий та духовний. І саме духовний рівень він вважає найвищим рівнем людського спілкування, якому настільки ж важко дати чітке визначення, як і дати відповідь на питання, що таке любов. Адже для будь-якої фази контакту характерне таке: партнер сприймається як носій духовного начала, і це начало будить у нас почуття, близьке до благоговіння. Люди, нездатні до благоговіння, майже завжди бездуховні. Цінуючи духовне в іншому, ми розвиваємо його в собі. А розвинувши його в собі, ще більше цінуємо його в інших. Адже особистість, взагалі, набуває себе повною мірою лише тоді, коли вона перебуває у діалозі з іншою особистістю [4].

Розпізнати та оцінити ці якості в людині можливо на основі багатьох конкретних дій та вчинків людини. Найважливішим професійним завданням вчителя є виявлення у спілкуванні з учнями чи студентами цих якостей, їх закріплення, розвинення та вдосконалення. Викладачу важливо з’ясувати обсяг та ступінь розвиненості моральної свідомості, ставлення кожної людини до моральних норм суспільства. Це можливо визначити, при умові врахування того, які критерії моральних вчинків людини лежать в основі її особистої поведінки та поведінки інших людей. Тому, спостерігаючи за учнями або студентами, потрібно намагатися визначити, яка мораль – особиста чи суспільна, превалює у поведінці, сходиться чи не сходиться особисте та суспільне [3].

Духовна культура особистості, як вважає педагог П. Щербань, складається з таких культур: інтелектуальна (знання, мислення); моральна (честь, гідність, культура почуттів, статеві культури); культура спілкування (комунікативні здібності, духовні запити, культура мови); національна культура та національна самосвідомість; художньо-естетична; християнська морально-етична (релігійні заповіді та традиції); родинно-побутова; політична правова, екологічна культура особистості [13].

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Інтелект, набутий через освіту, є одним із важелів духовності. Тому до визначення змісту освіти потрібно підходити як до важливого інтеграційного процесу у системі сучасних знань, відбору тих знань, які найповніше характеризують світ знань і оволодіння якими необхідне для успішного становлення особистості. А визначення змісту освіти, своєю чергою, впливає на процеси організації наукового знання [6].

Готуючись з учнями однієї з житомирських шкіл до міського фольклорного фестивалю, ми запропонували їм переглянути заплановане учнями інсценування діалогу Ромео та Джульєтти й додати до нього музичного оздоблення: прочитати славетні рядки під супровід дуету гітари та флейти у виконанні учнів, що навчалися у музичній школі. Спочатку ця ідея викликала подив та недовіру, але вже після першої спроби ставлення до задуму змінилося кардинально. Невдовзі вже від самих учнів почали надходити пропозиції щодо вдосконалення процесу підготовки: пошиття сценічних костюмів, оздоблення сцени, залучення до роботи товаришів з інших класів. І все це робили учні одинадцятого класу, шістнадцятирічні юнаки та дівчата, яких останнім часом наш “дорослий світ” часто звинувачує в повній відсутності духовності та здатності до колективної роботи, убоління за свою працю. Незначний поштовх – звернення уваги юнаків на те, що вони вміють і можуть насправді багато, а головне, що це може бути дійсно цікавим для навколишніх – привів до зміни ставлення цих молодих людей до того, що вони спочатку вважали зовсім непотрібним й нецікавим.

В основу роботи навчальних закладів та сім’ї з формування духовності у дітей та молоді повинно лягти, передусім, розуміння того, чим є духовність. Необхідно працювати над почуттями дитини або молодої людини, дбати про розширення її інтелекту, навчати спілкуватися з людьми, створювати умови для розвитку їх природних здібностей.

Розвиток та пошук реалізують прагнення людини до гармонії, рефлексії (знання, розуміння), виходу за чуттєві межі, до духовного. А творчість є виявом прагнення до поширення себе на світ (втління себе у матеріальній формі – матеріалізації), до гармонії, рефлексії, до духовного.

Творчість – це поєднання старого з новим, яке ще не має певної значущості у реальності. Потреби у моральному удосконаленні, у задоволенні почуття прекрасного, у сутнісному пізнанні світу формують людину як неповторну особистість. Заради задоволення цих потреб відбувається духовна діяльність і формується унікальна галузь духовного виробництва [10].

Отже, духовність можна визначити як спосіб розбудови особистості, образно кажучи, зустріч із самим собою – своєю душею, внутрішнім “Я”, вихід до ціннісних інстанцій формування особистості та її менталітету; провідний фактор смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними законами. Вивчаючи публікації, присвячені темі спілкування, знаходимо, що “XXI століття за “прогнозами філософів – епоха відродження духовності. Відродження духовності особи – усвідомлення власної гідності, самоцінності свого життя, відповідальності за свою долю й долю суспільства. Проблеми духовного розвитку людини сьогодні – обов’язкова умова функціонування суспільства. Особистість духовна – не лише споживає культурні цінності, але й примножує їх. Вона – самоцінність і мета, а не лише засіб суспільного розвитку” [1].

Висновки. Підсумовуючи, можемо відзначити, що духовність – це прагнення щастя, що базується на вірі, надії, розумінні сенсу життя та любові. Її зміст залежить від тих цілей, що людина ставить перед собою. А рівень духовності визначається спрямуванням у майбутнє, що ґрунтується на засвоєнні культурної спадщини минулого та сьогодення.

1. Альчук М. *Відродження риторики в національному університеті. Вісник Львівського університету// Філософські науки.* – №5. – 2003. – С. 53 – 60.

2. Бондаренко С. *Український педагогічний словник.* – К., 1997. – С. 106.

3. Грехнев В. С. *культура педагогического общения: Кн. Для учителя.* – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.

4. Добрович А. Б. *Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Кн. для учителя и родителей.* – М.: Просвещение, 1987. – 207 с.

5. Єрмоленко С. Я. “Якби ти знав, як багато важить слово...” // *Культура слова.* – 2006. – Вип. 6667. – С. 4 – 9.

6. Корецька А. *Освіта і її духовна зорієнтованість в українському суспільстві//Вища освіта України.* – 2007. – №1.

7. Паламар Л. *Методологічні основи формування мовної особистості // Третій Міжнародний конгрес українців: Мовознавство.* – Х., 1996. – С. 57 – 60.

8. Подольська Є., Лихвар В., Іванова К. *Культурологія: Навч. посіб.* – К., 2003. – 288 с.

9. Сковорода Г. *Твори: У 2 т. – Т. 1.* – К., 1994. – 530 с.

10. Степаненко І. В. *Духовність як феномен культури // Молодь в посттоталітарно-*

ЕВОЛЮЦІЯ ДУХОВНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ШЛЯХТИ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

му суспільстві: укр. варіант: Тези доп. наук.-практ. конф. 27 – 28 квітня 1993 р. – Х., 1993. – С. 86 – 91.

11. Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості. Зб. наук. ст./ За заг. ред. В. М. Оржесівської. – К.: 2002, – 120 с.

12. Чмут Т.К. Культура спілкування. Навчальний посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. – Хмельницький: “ХІРУП”, 1999. – 358 с.

13. Юзвак Ж. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку // Філософська думка. – № 5. – 1999. – С. 139 – 150.

Наталя Тігаренко, викладач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін
Уманського державного аграрного університету

ЕВОЛЮЦІЯ ДУХОВНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ШЛЯХТИ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Аналізується місце і роль процесу етногенезу української шляхти, її унікальної ментальності, духовності і моральності, що визначають особливості української історії та культури.

Постановка проблеми. Українське суспільство середини XVII ст., піднявшись у своїй самоорганізації до створення власної держави та послідовно обстоюючи державницькі здобутки у протистоянні з імперськими зазіханнями сусідніх держав аж до середини XVIII ст., витворило й власні політичні свідомість та культуру. Їх творцем були як козацька маса, так, і, її елітарний прошарок – старшини. Джерела формування еліти були різноманітними, але останні дослідження усе більше вказують на те, що основний кістяк старшини склали покозачені українські православні шляхтичі.

Історія становлення Української козацької держави складається із подієвої канви та діяльності представників політичної еліти. Адже її роль у суспільстві визначає як курс його розвитку, так і внутрішні якісні показники економічного, політичного, духовного добробуту, культурні орієнтири.

Аналіз останніх досліджень. Стосовно історіографії відразу зауважимо, що в структурі праць про козацьку старшину за весь час розгляду її духовної сфери присвячено 6% досліджень, а політичній культурі та національній свідомості – лише 2,2%.

Сучасні дослідники проблеми (Ю. Мицик, О. Струкевич, І. Дзира, А. Бовгир, Я. Дашкевич) [2, 337] розглянули лише окремі її питання, фрагментарно виокремлюючи персональний внесок представників шляхти в духовну сферу діяльності. Головними акцентами досліджень залишаються економічні, соціально-політичні напрями розвитку старшини.

Особливо значимою є праця Н. Яковенко “Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст.” Документальне дослідження, яке продовжує та розвиває монографію “Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.” [10], присвячено аналізу різних аспектів історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. З антропологічної перспективи авторка реконструює внутрішню та суб’єктивну історію ранньомодерного українського шляхтича (меншою мірою – козака), форми його самоусвідомлення, погляди на довколишній світ, стереотипи уявлень і спроби творити на їхній підставі квазіідеологію.

Мета статті. Отже, подальше ґрунтовне вивчення культурної підсистеми діяльності козацької старшини в період XVII століття, яка включає в себе різні прояви духовного життя та чинників еволюції національного піднесення української еліти, сприятиме потребам духовного, національного відродження українського народу, громадянського виховання поколінь, формування у них національної самосвідомості, високих морально-етичних якостей. Метою розвідки є узагальнення окремих даних і створення цілісної картини історичної пам’яті – минулого, що живе у сьогоденні й інтенційоване у майбутнє. Справедливо стверджує Г.І. Горак: “По-справжньому судити історію можна лише з позицій того соціального середовища (і культури), де мали місце дані події і чинники, а головне, не можна не бачити в них і таких проявів людського духу, які недосяжні для наступних поколінь” [1, 15].